

5. Kryzhanovskij, RA 2012. Kto takie baptisty? (Who are Baptists?) Irpen: *Associaciya "Duhovnoe vrozhdzenie"*, Odessa : HGEU, 181 s.
6. Lyubashenko, VI 1995. Istoriya protestantizmu v Ukrayini. Kurs lekcij (History of Protestantism in Ukraine. A course of lectures), Kiyiv : "Polis", vidannya druge, dopovnene i vipravlene, 350 s.
7. Popov, VA 1996. I. S. Prohanov. Stranicy zhizni (I.S. Prokhanov. Pages of life), SPb.: *Hristianskoe obshestvo "Bibliya dlya vseh"*, 201 s.
8. Prohanov, IS 1993. V kotle Rossii. Avtobiografiya Ivana Stepanovicha Prohanova s izlozheniem glavnyh faktov dvizheniya Evangel'skikh hristian v Rossii (In the boiler of Russia. Autobiography Ivan Stepanovich Prokhanov with the statement of the main facts of the movement of the Gospel Christians in Russia), Moskva : "Protestant", 256 s.
9. Savinskij, SN 1999. Istoriya evangel'skikh hristian-baptistov Ukrainy, Rosii, Belorussii (History of Evangelical Christians-Baptists in Ukraine, Russia, Belarus), SPb.: "Bibliya dlya vseh", 423 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.31(2-3)-7

УДК 37.01

КЛЮЧОВІ ПРИЧИНИ ВІДСУТНОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ФІЛОСОФІЇ ТА БОГОСЛОВ'Я

KEY REASONS FOR THE ABSENCE OF THE DEVELOPMENT OF CRITICAL
THINKING IN STUDENTS OF PHILOSOPHY AND THEOLOGY

А. Ю. Ходорчук

Актуальність теми дослідження. Для студентів, які вивчають філософські та богословські дисципліни, по-особливому важливо вміти ставити правильні питання під час навчання, оскаржувати, ставити під сумнів, вміти вчасно якщо знадобиться, піти "проти течії". Наявність навичок критичного мислення дозволяє бути затребуваним, бачити світові тенденції в різних сферах і осмислювати їх з більш глибоких всебічних позицій з огляду на світовий досвід і практику. Відсутність навичок критичного мислення у студентів богослов'я і філософії може привести до втрати актуальності і потреби таких представників на світовій арені історії, філософії, політики, тощо.

Постановка проблеми. У статті, за результатами проведеного теоретичного дослідження, були розглянуті дві проблеми: (1) проблема невідповідності високих кваліфікацій-

Urgency of the research. For students studying philosophical and theological disciplines, it is especially important to be able to ask the right questions during training, to challenge, question, to be able to go "against the tide" in time, if necessary. Having the skills of critical thinking allows you to be in demand, to see global trends in various fields and to comprehend them from a deeper comprehensive position, taking into account world experience and practice. The lack of critical thinking skills among students of theology and philosophy can lead to the loss of relevance and the need for such representatives on the world arena of history, philosophy, politics, etc.

Target setting. According to the results of the theoretical research, the article considered two problems: (1) the problem of inconsistency of high qualification requirements for students of

них вимог до студента філософії та богослов'я та (2) проблема недостатньої розробленості педагогічних підходів до розвитку критичного мислення під час університетської підготовки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я чимало разів обговорювались у науковій літературі за останні кілька десятиліть. Зокрема про слабку підготовленість студентів до критичного мислення зазначав П. Бегичев [1], а також Н. Гарифуліна [2]. Проблему ефективного розвитку критичного мислення описували В. Гура [3], В. Лебедев [4], А. Baker [5], С. Birkenstein, R. Durst [6], R. Crane [7]. Обговорювались та пропонувались різноманітні методи для розвитку критичного мислення у працях таких дослідників як W. Desmond [8], K. Fisher [9], P. Florenksy [10], N. Murphy [13], A. Steen-Uthei, N. Foldnes [15].

Постановка завдання. Розглянути та проаналізувати причини відсутності розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я. Запропонувати можливі варіанти вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Зазначена проблематика є унікальною та характерною саме для зазначеної категорії студентів, на сьогодні потребує ґрунтовного вивчення та розробки ефективних освітніх сценаріїв для вирішення існуючої проблеми. Здійснено акцент на богослов'ї як на складному напрямку підготовки студентів, який включає різні аспекти релігійного вчення, та потребує дотримання встановлених церковних норм у сприйнятті релігійної проблематики. Вказано, що богослов'я покликане займатися критикою існуючих в рамках церковного життя приватних переказів з точки зору загальноцерковних, або кафедральних переказах, яке воно виявляється в формі ортодоксії, тобто віровченої норми. Обумовлено, що ортодоксія не покриває всього поля можливих конкретних "казусів", що вимагають богословського

philosophy and theology and (2) the problem of insufficient development of pedagogical approaches to the development of critical thinking during university training.

Actual scientific researches and issues analysis. Development of the critical thinking for the students of philosophy and divinity quite a bit times questions be under consideration in the scientific literature for a few last decades. In particular about weak preparedness of students to the critical thinking marked P. Begichev [1], and also N. Garrifulina [2]. Problem of effective development of the critical thinking of onucybaou V. Gura [3], V. Lebedev [4], A. Baker [5], C. Birkenstein, R. Durst [6], R. Crane [7]. Various methods came into question and offered for development of the critical thinking in labours of such researchers as W. Desmond [8], K. Fisher [9], P. Florenksy [10], N. Murphy [13], A. Steen-Uthei, N. Foldnes [15].

The research objective. To consider and analyze the reasons for the absence of the critical thinking development for philosophy and divinity students. To offer possibilities variants of decision of problem.

The statement of basic materials. This issue is unique and characteristic for this category of students, and today it requires a thorough study and development of effective educational scenarios to solve the existing problem. The emphasis is placed on theology as a complex area of student training that includes various aspects of religious teaching and requires adherence to established church norms in the perception of religious issues. It is stated that theology is meant to be a tool to criticize the existing private traditions within the framework of church life from the point of view of general church or catholic traditions. It manifests itself in the form of orthodoxy, i.e., the religious norm. Due to the fact that orthodoxy does not cover the whole field of possible specific "cases" that require theological understanding, theology remains a living thought that operates on the border of the Church and the world. It is stated that

осмислення, богослов'я залишається живою думкою, що діє на кордоні Церкви і світу. Вказано, що богослов'я творчо і критично осмислює будь-яку проблему або тему, виходячи з духовного досвіду життя в Церкві, який залишається незмінним, оскільки є досвідом зустрічі з вічною Божественною реальністю.

Висновки. Автор доводить, що існуючі причини відсутності розвитку критичного мислення обумовлені багаторічними встановленими канонами, які не передбачають критичного осмислення, перегляду та конфронтації. Обґрунтовано, що саме з студентами філософії та богослов'я потрібно проводити неординарні лекційні, семінарські та інші види навчальних занять для розвитку критичного мислення. Зокрема, у статті наведені конкретні приклади взаємодії викладача та студентів в ході освітньої діяльності для розвитку критичного мислення.

Ключові слова: педагогіка, філософське осмислення, критичне мислення, богослов'я, психологія.

theology creatively and critically comprehends any problem or topic based on the spiritual experience of life in the Church, which remains unchanged because it is the experience of meeting the eternal Divine reality.

Conclusions. The author argues that the existing reasons for the lack of development of critical thinking are due to long-standing established canons, which do not provide for critical thinking, revision and confrontation. It is substantiated that it is with students of philosophy and theology that extraordinary lectures, seminars and other types of educational classes should be conducted to develop critical thinking. In particular, the article provides specific examples of interaction between teacher and students in the course of educational activities for the development of critical thinking.

Keywords: pedagogy, philosophical comprehension, critical thinking, theology, psychology.

Актуальність теми дослідження. Мислити критично, люди часто бояться, так як звикли жити лише думкою і порадами оточуючих. Це увійшло в звичку, а потім і стало рисою характеру. Критичне мислення здатне допомогти зрозуміти справжню суть речей, в тому числі і духовну. Лідери різних соціальних і релігійних рухів намагаються всіляко приховати справжню сутність їх організацій від послідовників з метою помилкового навчання. Критичне осмислення реальності допомагає більш глибоко і ширше зрозуміти саму реальність. Критичне мислення сприяє правильній постановці питань і їх рішенням.

Постановка проблеми. Досить часто, по закінченню закладів вищої освіти по спеціальності філософія або богослов'я, студенти не здатні самостійно критично оцінювати вхідну інформацію, класифікувати її і вміти аргументовано і критично осмислювати. Як результат такі випускники не здатні моделювати ситуації, розвиватися самостійно і навчати цьому інших. Важливо розглянути ключові причини такого явища та запропонувати можливе вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Критичному мисленню та його розвитку, присвячено чимало якісної та серйозної літератури від педагогів, психологів та інших галузей науки. Зокрема важливим в цій сфері є наприклад праці П. Бегичева [1], а також Н. Гарифуллиної [2]. Проблему ефективного розвитку критичного мислення описують В. Гура [3], В. Лебедев [4]. Різноманітні моделі для розвитку критичного мислення у студентів, їх види та практики можна знайти у працях таких авторів як W. Desmond [8], K. Fisher [9], P. Florenksy [10], N. Murphy [13].

Метою статті є проаналізувати ключові причини відсутності розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я а також накреслити методи для вирішення даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про критичне мислення та його розвиток саме у богослов'ї, варто зазначити чим саме являється і не являється справжнє богослов'я. Богослов'я не є чисто індивідуальним досвідом думки, хоча звичайно мова завжди йде про мислення і розуміння окремої людини. Богослов'я є загальна, кафолічна справа, і тому вона діалогічна і діалектична, тобто відбувається в дискусії, в спільному обговоренні. Богослов'я не є “християнською філософією”, оскільки спирається не тільки і не стільки на досвід мислення про світ, але перш за все на Божественне Одкровення. Богослов'я – це соборна праця присвячена розумінню Одкровення і духовного досвіду життя в Церкві, а також словесне вираження і інтерпретація цього розуміння.

Богослов'я не є наукою в її новоевропейському розумінні. Остання аналізує та інтерпретує “фізичний” світ, використовуючи виключно логічні моделі. Наука має справу з фактами природного порядку і виявляє закони повторюваності цих фактів. Богослов'я також має справу з фактами, однак з фактами духовного, “метафізичного” порядку, які повторюються тільки в унікальних подіях зустрічі людини з Богом. А це завжди зустріч особистостей, і відбувається вона тільки в умови свободи особистої волі. Тому закони духовного життя, які виявляє богослов'я, не є законами в природничо-науковому сенсі.

Метод богослов'я так само неоднозначний, як і його джерела. Суттєва характеристика богослов'я полягає в тому, що воно є не просто духовним міркуванням про божественні речі, але критичним мисленням. При цьому мова не йде про критику догматів або догматичних формулювань, про спроби переосмислити саме вчення Церкви. Позитивне віровчення, навіть якщо воно виражено мовою, якого не розуміє або погано розуміє сучасний світ, має в Церкві незаперечний авторитет. Сферою богослов'я є та проблемна область, де Церква зустрічається з історико-культурною реальністю.

Як критики релігійних “традицій”, завжди містять елементи забобонів і часто перевертають шкалу цінностей, коли другорядне сприймається як істотне і навпаки, богослов'я може оцінюватися і нерідко багатьма оцінюється як небезпека, як загроза для звичних форм церковного життя. Саме тому богослов'я завжди в тій чи іншій мірі, приховано або відкрито знаходиться в конфлікті з тим, що можна назвати “церковною буденністю”, суть якої полягає в небажанні що-небудь ставити під питання в “мирному перебігу” повсякденного церковного життя.

Час від часу богослов'я виявляє недостатність мови і встановлених формулювань, які в минулому були реакцією, або відповіддю, на конкретні проблеми в ході богословської дискусії в конкретних історико-культурних контекстах. З плином історичного часу богослов'я “приростає” і в цьому сенсі розвивається, будучи критикою себе самого, тобто тих результатів, які були досягнуті раніше. Іншими словами, богослов'я – це завжди критична реакція віруючого розуму на ті способи вирішення проблем, що породжуються життям християнина в світі, які мали місце на різних етапах церковної історії.

Будучи мисленням і промовою, богослов'я підпорядковується законам логіки і мови. Разом з тим, маючи своїм предметом церковне сповідання віри і досвід християнського життя, богослов'я перебуває в постійному діалозі,

оскільки прагне в своїх висновках бути вірним початковій Апостольській вірі.

Іншими словами, богослов'я є динамічним синтезом віри і розуму, їх плідною взаємодією. Богослов'я виконує функцію раціонального осмислення віри, воно є рефлексією над духовною подією спілкування з Богом, без чого віра людини як словесної істоти виявляється безсловесною. Але богослов'я також є осмисленням того Слова, з яким Бог звертається до людини, говорячи з нею на людській мові.

Перше має на увазі елементарні пізнання про Триєдиного Бога, Біблії та спасіння на рівні “вірю, трохи знаю і трохи розумію”, що швидше за все зводиться до практики духовності і мінімального життя християнського розуму і серця. Сюди ж відноситься пасивне прийняття практично всього, про що проповідують. Таке богослов'я як, по суті, найпростіше богомислення церкви, потрібно, тому що воно є визначеним мінімумом і невід'ємною частиною життя церкви – і за логікою, і за церковними (неписаними) канонами. Без нього неможливо ніяке більш складне або піднесене вчення про Бога, тому як саме особиста віра, щира духовність і найпростіші питання – суть підстави подальшого польоту думки громади. Проте на практиці, таке “богомислення” далеко не завжди ідентично офіційній вірі церкви і деномінації, тому що часто воно являє собою суміш, що складається з припущень, уявних образів, пошуку оригінальних інтерпретацій в спробах “духовного” самовираження, фривольного тлумачення досвіду і Святого Письма.

Проповідницьке і конфесійне богослов'я має на увазі достатнє знання і розуміння біблійного тексту на рівні наявного перекладу на рідну мову, практичні навички викладу цього знання і, зрозуміло, постійне зберігання свого слова в рамках канонів деномінації в цілому і локальної традиції зокрема. Проповідувати треба тільки Біблію, але тільки так, як це прийнято робити в даній церкві або співтоваристві. Таке богослов'я, як помірне богомислення і переказ статичної богословської традиції, церкви теж потрібне, адже саме так передаються досвід і знання попередніх поколінь християн, так закріплюється (в хорошому сенсі) традиція громади, і саме так читається і пропонується слухачам істина Божого Слова. Завдяки пасторському і “братньому” богослов'ю, народне богомислення піднімається до рівня більш системного усвідомлення віри і її догматів, а громада ясніше розуміє “коло ортодоксії” і дозволений “вектор” мислення. Відповідно, воно створює ряд добродійних тенденцій [4, с. 32].

Подібне пасивне і обмежене сприйняття богослов'я є “відтворенням невігластва” (в сенсі малоосвіченості й обмеженого світогляду), а побудована за цим принципом освіта – “освітою, яке підтверджує компетенцію (“авторитет”, “солідність”) наявністю диплому.

У будь-якому випадку, страх перед богослов'ям і гіперкритичним ставленням до нього, як критико-креативної дисципліни, що працює з Писанням і доктриною доцільно враховувати. Дослідження С. Петті свідчить про те, що цілий ряд пасторів (і навіть молодих лідерів) з країн Східної Європи вважають богословську академічну освіту небезпечним, підкреслюючи, що вона дає “тільки знання”, “знищує розуміння особистого покликання” в людині, та й взагалі, богослов'я є нецікавим, поверхневим і не пов'язаним з життям заняттям. Відповідно, значна кількість служителів і пересічних християн вважають, що академічне богослов'я не важливе, хоча не заперечують цінності “практичного” – тобто, проповідницького і особисто-

духовного богослов'я.

Для сучасного православного богослов'я характерно поступове подолання чисто релігійного світогляду і більш широке використання досягнень і методів філософського мислення в богослов'ї. При цьому, поряд з тенденцією до містичної емпіризації православної теології та її навчань богопізнання, відбувається їх модернізація і пошук нових форм взаємодії змісту церковної доктрини і духовної практики з новітніми підходами, використовуваними в сучасній християнській теології, навіть на шкоду для класичного богослов'я.

Водночас неопатристичний синтез все ще не реалізований. Невідомо, чи буде це досягнуто в майбутньому. Однак, досвід синтезу богословської і філософської мов, спроби богословського осмислення філософських проблем зіграють важливу роль в подальшому становленні християнської теології.

Роль критичного мислення у становленні студента як майбутнього професіонала. Враховуючи все вищезазначене критичність мислення набуває особливого значення. Критичне мислення шукає і пропонує на огляд аргументацію. Студент, який мислить критично, знаходить власне рішення проблеми і підкріплює це рішення розумними, обґрунтованими аргументами. Він також усвідомлює, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагається довести, що обране ним рішення логічніше і раціональніше інших. Будь-яка аргументація містить в собі три основних елемента. Центром аргументації, головним її змістом є твердження. Твердження підтримується рядом аргументів. Кожен з аргументів, в свою чергу, підкріплюється доказами. В якості доказів можуть використовуватися статистичні дані, витримки з тексту, особистий досвід і взагалі все, що говорить в користь даної теорії. Проте мислити критично сьогодні – значить засуджувати. Це типове явище від незнання.

Сучасний католицький богослов Ганг Кюнг стверджував, що сучасний світ вже не можна уявити собі без розвитку критичного мислення, науки і історико-критичного методу дослідження, а також без просвітницького акценту на людську свободу і незалежність. Богослов'я має одним з перших визнати цей факт. Але такі негативні, навіть ненаукові елементи культури модернізму, як догматичний раціоналізм і міф про неминучість прогресу, повинні поступитися місце більш досконалим уявленням про розум і реалістичною оцінкою досвіду.

Тому богослови з самого початку не повинні очікувати, що між Євангелієм, навіть в кращому історико-критичному трактуванні, і сучасним людським досвідом буде панувати спадкоємність і гармонія. іноді будуть виникати конфлікти і протистояння. Ось чому ця парадигма відноситься не до модернізму, а до постмодернізму. У разі конфлікту перевага має бути віддана саме християнському вченню, а не діапазону сучасного досвіду [15, с. 213].

Проблемні аспекти розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я. В останні 20 років в багатьох університетах відкрилися відділення теології, програми яких дуже близькі до релігієзнавства і передбачають навчання світських студентів без церковної посвяти, без духовної практики. Немає того, що протестанти називають як "особистий досвід переживання Бога". Вони щиро вірять і прагнуть передати вчення святих, намагаються слідувати тому, про що пишуть святі. Це теологи більш низького рівня, якщо вони дійсно уважні до того, що говорять святі, а не тільки відтворюють свої власні фантазії, вони також можуть бути віднесені до

істинних теологів, хоча і більш низького рівня. Де б не викладали теологію, викладачі повинні в міру своїх можливостей і здібностей говорити Істину. Це означає, що в університетах повинні здійснювати критичний підхід. Потрібно задіяти свої здібності мислити критично і міркувати, коли автори говорили корисні речі, а коли ні. Критичне мислення присутнє як в світських університетах, так і в семінаріях. Викладання теології в семінарії не повинно бути жорстко обмежена суворими правилами. У семінарії, також як і в університеті, потрібно надавати можливість студентам вільно думати.

Традиція – це критичний дух Церкви. Традиція не просто механічне прийняття ідей минулого, традиція означає творче переосмислення того, що було сказано в минулому, оскільки там містяться відповіді на питання, що хвилюють і сьогодні.

У той же час, існує і відмінність: в світському університеті викладачі не можуть вказувати студентам, у що їм вірити. Можливо тільки сказати: “Це говорили святі Отці, цього вчили Вселенські собори”. Якщо ж викладання відбувається в семінарії, тоді, природно, викладачі мають право заявити: “Таке вчення Церкви”. Так, в рамках семінарської освіти можна спиратися на авторитет, в той час як, викладаючи в світському університеті, можна тільки говорити: “Святі отці говорили про це, і ось чому”. Є можливість спробувати продемонструвати учням послідовність християнського вчення, те, як все в ньому взаємопов’язано, чому священники говорили ті або інші речі, проте не можна посилатися на авторитет так, як це може робити викладач в семінарії.

У богословських православних установах зовсім відсутня критичне мислення, а якщо у кого і воно і проявляється, то його незабаром звинуватять в непослуху або в марнославстві.

Шляхи оптимізації процесу розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я. З метою зміни ситуації, яка склалася, викладачу навчального закладу, семінарії, інституту терміново потрібно активізувати роботу з викладання критичного мислення. Кетлін Фішер визначає критичне мислення як “внутрішній процес, який формує інформацію у знання, а потім перевіряє її на мудрість” [9, с. 74]. Це відображає те, що педагог повинен хотіти для своїх студентів: зібрати нові теологічні ідеї та сформулювати їх у цілісні артикуляції, використовуючи інструменти, які міг би їм дати, щоб вони могли формувати ці ідеї як джерела мудрості у своєму житті, дружбі та покликанні. Варто додати до її визначення, що процес часто є принаймні таким же зовнішнім, як і внутрішнім, включаючи діалог, формування ідей, діаграмування та перегляд діаграм.

У рамках навчальної програми варто охопити цю мету такими результатами навчання: студенти представлять творчі та добре підкріплені аргументи щодо певних християнських вірувань та здійснять оцінювання сучасних виразів християнської віри через їхню зустріч із центральними церковними вченнями. Студенти формулюватимуть різнобічні відповіді на складні теологічні питання, робитимуть це в діалозі з іншими теологами [5, с. 112]

На початку доцільно спробувати епізодичну забаву: дебати щодо життєздатності вчення про первородний гріх, призначати суперечки середньовічного стилю. У цьому випадку доцільно поставити запитання “так / ні”, а потім вибрати студентів для аргументування обох сторін. Можливим є проведення репетицій найкращих обмінів, а потім пропонують свої відповіді, створено для справедливості щодо аргументів, висловлених за і проти.

Використовуючи цей інструмент, доцільно постійно шукаю шляхи, як зробити суперечки більш корисними у практиці (для студентів) та оцінці (для викладача) необхідної навички якісних дебатів. Це частково означає мінімізацію відчуття видовища. Варто встановити двотижневу одиницю щодо логіки аргументації. Читаючи розділи книги Ненсі Мерфі “Міркування та риторика в релігії”, викладач призначає виконання вправ. Під час занять студенти діаграмують аргументи на дошці. Протягом двох тижнів першочерговими є не посилання на воскресіння, а поняття “ордер”, “підтримка” та “внутрішнє спростування” [13, с. 210]

Досить важко отримати базові знання теології за семестровий курс, тому доцільним є зрозуміння базової сітки понять та практик критичного мислення. Студентам варто надати свободу визнавати та формулювати якісне богослов'я, а також надати всі інструменти, необхідні для роботи. Щоб тижні критичного мислення штучно не відокремлювалися від решти курсу, потрібно робити перерви. Оскільки, естетика богослов'я не є “вагомим аргументом”, навіть якщо хороший аргумент є частиною того, що робить теологічну мову красивою.

Дискурсивне міркування – це шлях, але не призначення. Розуміння, до якого прагне віра, вимагає “вільного акту аскези” або самозречення людського раціонального контролю у світлі мети дисципліни, а це завжди земне знання того, кого визначають як вище за земне знання [6, с. 98]. Філософ Вільям Дезмонд називає це інтелектуальне відхилення епістемічним протистоянням із надмірною “таємницею онтологічної щедрості” [8, с. 156]. Добре продумана логіка, яка втрачає слід таємничо-щедрого Бога, – це вже не добра теологія. Цей рядок аргументів розпочав, що на сьогоднішній день було найбільшою реконструкцією вступного курсу богослов'я, що призводить до перекрученого експерименту в групі та нового основного завдання.

Варто відкрити новий шлях до інтеграції різних голосів у дисципліну, розроблену навколо єдиної “системи” богослов'я. Поєднуючи уявлення богослова XIX століття Джона Генрі Ньюмена з методичним інструментом Фоми Аквінського, що викладання як богослов'я, так і критичних міркувань повинно починатися з переконань, які студенти вже засвоїли.

Педагог має займати позицію, що переконання – це місце, з якого слід починати теологію, але не місце, де потрібно закінчувати. Потрібно більше самопізнання, більше щедрості. Коли студент відповідає на теологічну ідею, наприклад, “я просто не думаю, що Бог такий”, варто зазначити, що “я просто не думаю” є маркером переконання, тоді як аргумент повинен бути рухом від місця до твердження, за яким можемо слідувати. Це, можливо, м'яка версія того, що Річард Крейн називає педагогікою “шоку і трепету”, способом залучення, загальним для багатьох нових професорів, особливо в таких дисциплінах, як філософія та богослов'я, де неодмінно буде багато переконань. Краще відхилити їх від цих думок, або, принаймні, поставити їх за межі аудиторії, щоб могло відбутися нове навчання.

Замість того, щоб просто закріпити ці переконання, потрібно запросити студентів “обдумати серйозно свою вбудовану теологію” [11, с. 201]. Варто запитувати більше: Чому ти думаєш, що Бог не такий? Що це означає для інших вірувань, якщо Бог такий чи ні? Це допомагає педагогу переконавати їх переконання не як “їх богослов'я”, а скоріше як їх теологічний “дім”. Потім викладач закликає побачити сам кабінет теології як подорож за межі того дому, де їх рідний спосіб формулювання ідеї

зустрічається з ідеями інших, і змінюється в результаті подорож [7, с. 87]

Протягом тривалого часу педагоги взагалі відмовлялися від суперечки і замість цього намагалися розпочати кожне заняття з питання в стилі дискусії. Потім за допомогою визначених кроків “виходу з дому”, навіть якщо зрештою вони повернулись до того самого переконання: тепер вони дотримуватимуться цього більш “свідомо”. Доцільно практикувати критичне мислення до ідей, перетворюючи власні переконання на богослов'я. Однак все ж доцільно звільнити місце в аудиторії, щоб навчити студентів, як робити такі запити і як відповідати на них, щоб вони могли стати не просто захисниками своїх переконань, а самосвідомими богословами.

Отже, в кінцевому результаті викладач може отримати подібний кінцевий продукт, що містить наступні компоненти:

1. Записати лекцію з кожної богословської теми і зробити перегляд її разом із читаннями частиною дорученої роботи перед початком занять.
2. Включити завдання до програми під назвою “Поп-інтерпретації”, які передбачають трихвилинний короткий зміст лекції одного студента, а потім короткий відгук іншого студента. Відповіді можуть включати незгоду, доповнення або різне тлумачення основних тем.
3. Після інтерпретації та відповіді педагог фіксує слово для обговорення, і це, як правило, стосувалось як теологічних ідей, так і структури аргументів на лекції.
4. На початку семестру, під час одиниці “пролегомени”, присвяченої вірі та розуму, викладач поставив людські міркування як теологічну тему так, як це зазначалося вище, і дав вступ до частин аргументу. З продовженням семестру варто періодично повертатися до цього.

Іншим нововведенням доцільно здійснити зміну вмісту в цій формі. Перейшовши тим самим від мислення переконань у вірі як нетеології до мислення про них як до богослов'я. На основі цього складається завдання “Гарне запитання”.

Завдання приходить до студентів за алгоритмом, за яким те, як вони відповідають на одне запитання про переконання у вірі, визначатиме, як вони відповідають на наступне. Суть полягає в тому, щоб дозволити їм пройти шлях до спантеличеності – того, що називають гносеологічною кризою [13, с. 77], і того, що є “межею богословського розуміння”. Криза – це зіткнення невідповідностей, які залишають у мислителя відчуття застрягості або визнання того, що “в рамках усталеної тканини переконань недостатньо або взагалі немає ресурсів” для переходу до єдиної та послідовної ідеї [11, с. 60].

Першим кроком було те, щоб студент визначив питання. Педагог пропонує, щоб вони дотримувалися методології суперечок і задавали питання, яке вимагає відповіді “так” чи “ні”. Наприклад, один студент визначає запитання: “Чи можуть люди впливати на Бога?”.

Другим кроком є необхідність визначити, чи питання має значення. Це, правда, широкий і суб'єктивний критерій, але сенс завдання все-таки полягав у приведенні в життя своїх переконань, тому починає із припущення, що вони відчувають певну енергію чи тиск навколо того, про що вони просили. Якщо вони відповіли “ні”, педагог запропонував їм знайти краще запитання. Якщо вони відповіли, що не впевнені, викладач попросить їх розбити запитання на частини та перевірити, чи не викликає хтось із них енергію осуду. У нашому прикладі студент вирішує, що так і було: “Важливо, чи впливатимемо ми на Бога чи ні, тому що наша здатність впливати чи ні допомагає визначити

наші стосунки з Богом”.

На третьому кроці студент мав спостерігати та називати відповідь, на якій вони відчували певний початковий тиск, вбудовану відповідь або відповідь “рівня кишечника”. Це був контекст для висловлення, а можливо і відкриття переконання. У нашому прикладі відповідь студента на її запитання була такою: *“Я хочу думати, що люди впливають на Бога. Люди впливають один на одного у стосунках, і взагалі, чим сильніші стосунки, тим більший вплив”*.

Четвертим кроком було помітити, відчувають вони чи можуть уявити, що хтось відчуває певний тиск, щоб відповісти протилежним чином. Це є ключовим. Багато студентів спочатку звертаються до запитань, які були створені як риторично стилізовані твердження, на які лише одна відповідь могла бути морально чи теологічно виправданою. *“Чи повинні християни бути членами груп ненависті?”* як один з варіантів.

При цьому можна припустити, що вміння спостерігати цей протилежний тиск є важливим для постановки гарного питання. У нашому прикладі студент помітив, що *“Проблема тут полягає в тому, що Бог – це Бог, а не просто інша людина. Оскільки Бог не змінюється, здається, що люди не можуть впливати на Бога, оскільки вплив принаймні передбачає зміну серця, розуму чи емоцій в результаті іншого”*.

Наприкінці доречно попросити студентів ввести як своє початкове, так і суперечне переконання у формат аргументів. Для цього можна адаптувати модель позовної вимоги від Мерфі у формат “якщо і тоді”. Тож *“Якщо Бог створив людей, щоб ми могли бути у стосунках з Богом, і вплив є частиною всіх відносин, тоді ми можемо впливати на Бога”*. З іншого боку, *“Якщо Бог незмінний у всіх відношеннях і вплив спричиняє зміни в результаті дій іншого, тоді ми не можемо впливати на Бога”*.

Початкове призначення закінчується цим твердженням суперечливих аргументів. Наступні забирають їх звідти. Педагог попросить студентів робити нотатки з текстів інших богословів, які коментують їхню проблему чи пов'язану з нею проблему, і доцільно попросити їх сформулювати “Гарну відповідь”, яка б достатньо та творчо розглядала виявлені суперечливі аргументи.

Педагог просить студентів скласти всі частини в конструктивній науковій роботі з богослов'я: поставити гарне запитання, мотивоване власними переконаннями.

Висновки. Отже варто насамперед відзначити що проблема розвитку критичного мислення у студентів філософії та богослов'я існує. Це зумовлено багатьма факторами, напр. навіть політичним де релігія тісно переплітається з політичним курсом країни і це в свою чергу впливає на загальний фон розвитку та волі студентів семінарії. Існують і педагогічні причини адже часто педагог сам не розуміє у суті та важливості критичного осмислення матеріалу який подає в рамках сучасності та новітніх проблем. Тут важливо представити переформатування освітянських програм у більш гнучкий та автономний формат для балансу розвитку у студентів критичного мислення. Звичайно проблема відсутності розвитку критичного мислення у студентів також, обумовлена догматичністю навчального матеріалу та встановленим обмеженням на тематику дискусій та популяризації інших поглядів, відмінних від тих, що представлені в університетах. У зв'язку з цим у статті акцентовано увагу як на наявній проблематиці та і на можливих варіантах розвитку

критичного мислення у студентів філософії та богослов'я в умовах закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бегичев, П 2011. 'Особенности постсоветского богословия', в кн. *Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям*, ред.-сост. М. Черенков, Киев: *Дух и Литера*, с. 136–154.
2. Гарифуллина, Н 2013. 'Методы формирования критического мышления студентов по учебной дисциплине "Основы философии"', *Научно-методический электронный журнал "Концепт"*, с. 846–850.
3. Гура, В 2015. 'Условия и уровни развития отечественного евангельского богословия', *Журнал "Богомыслие"*, № 16, Одесса, с. 50–63.
4. Лебедев, В 2014. 'О "народном богословии", "призраке богословия" и богословской дисциплине"', *Журнал "Христианский мегаполис"*, № 3, с. 29.
5. Baker, A 2018. *Constructive Theology. Syllabus, Seminary of the Southwest, Austin, TX*. Available from: <https://www.wabashcenter.wabash.edu/selected-resources/?post_ids=229353>. [18 February 2021].
6. Birkenstein, C & Durst, R 2014. "They Say / I Say": The Moves That Matter in Academic Writing, *WW Norton & Company, 3-rd edition*, p. 76
7. Crane, RD 2016. 'Method, MacIntyre, and Pedagogy: Inviting Students to Participate in Theology as a Living Conversation', *Teaching Theology & Religion* 19, 3, p. 222–223
8. Desmond, W 1995. *Being and the Between*. Albany, NY: *SUNY Press*, p. 78-81
9. Fisher, K 2017. 'Look Before You Leap: Reconsidering Contemplative Pedagogy'. *Teaching Theology & Religion*, p. 20-21.
10. Florenksy, P 1997. *The Pillar and Ground of the Truth*, translated by B. Jakim. Princeton, NJ: *Princeton University Press*, p. 113
11. MacIntyre, A 1988. *Whose Justice? Which Rationality?* Notre Dame, IN: *University of Notre Dame Press*, p. 210-212
12. McNally, Brenton, Janine Chipperfield, Pat Dorsett, Letitia Del Fabbro, Valda Frommolt, Sandra Goetz, Joanne Lewohl, et al. 2017. 'Flipped Classroom Experiences: Student Preferences and Flip Strategy in a Higher Education Context', *Higher Education: The International Journal of Higher Education Research* 73, p. 281–298
13. Murphy, N 2004. *Reason and Rhetoric in Religion*. Eugene, OR: *Wipf and Stock*, p. 144.
14. *Seminary of the Southwest* 2019. *Conversation Covenant*. Available from: <<https://ssw.edu/conversation-covenant/>>. [18 February 2021].
15. Steen-Utheim, AT & Foldnes, N 2018. 'A Qualitative Investigation of Student Engagement in a Flipped Classroom', *Teaching in Higher Education* 23, p. 307–24
16. Stone, Howard W & James O. Duke 1996. *How to Think Theologically*. Minneapolis, MN: *Fortress Press*, p. 151-153.

References:

1. Begichev, P 2011. 'Osobennosti postsovetskogo bogosloviya (Features of the post-Sovietology)', v kn. *Dvadcat let religioznoj svobody i aktivnoj missii v postsovetskom obshestve. Itogi, problemy, perspektivy evangelskih cerkvej. Materialy k diskussiyam*, red.-sost. M. Cherenkov, Kiev: *Duh i Litera*, s. 136–154.
2. Garifullina, N 2013. 'Metody formirovaniya kriticheskogo myshleniya studentov po uchebnoj discipline "Osnovy filosofii" (Methods of forming critical thinking of students on academic discipline "Fundamentals of philosophy")', *Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal "Koncept"*, s. 846–850.
3. Gura, V 2015. 'Usloviya i urovni razvitiya otechestvennogo evangelskogo bogosloviya (Conditions and levels of development of domestic evangelical theology)', *Zhurnal "Bogomyслиe"*, № 16, Odessa, s. 50–63.

4. Lebedev, B 2014. 'O "narodnom bogoslovii", "prizrake bogosloviya" i bogoslovskoj discipline (About "People's Current", "Ghost of theology" and theological discipline)', *Zhurnal "Hristianskij megapolis"*, № 3, s. 29.
5. Baker, A 2018. Constructive Theology. Syllabus, *Seminary of the Southwest, Austin, TX*. Available from: <https://www.wabashcenter.wabash.edu/selected-resources/?post_ids=229353>. [18 February 2021].
6. Birkenstein, C & Durst, R 2014. "They Say / I Say": The Moves That Matter in Academic Writing, *WW Norton & Company, 3-rd edition*, p. 76
7. Crane, RD 2016. 'Method, MacIntyre, and Pedagogy: Inviting Students to Participate in Theology as a Living Conversation', *Teaching Theology & Religion* 19, 3, p. 222–223
8. Desmond, W 1995. Being and the Between. Albany, NY: *SUNY Press*, p. 78-81
9. Fisher, K 2017. 'Look Before You Leap: Reconsidering Contemplative Pedagogy'. *Teaching Theology & Religion*, p. 20-21.
10. Florenksy, P 1997. The Pillar and Ground of the Truth, translated by B. Jakim. Princeton, NJ: *Princeton University Press*, p. 113
11. MacIntyre, A 1988. Whose Justice? Which Rationality? Notre Dame, IN: *University of Notre Dame Press*, p. 210-212
12. McNally, Brenton, Janine Chipperfield, Pat Dorsett, Letitia Del Fabbro, Valda Frommolt, Sandra Goetz, Joanne Lewohl, et al. 2017. 'Flipped Classroom Experiences: Student Preferences and Flip Strategy in a Higher Education Context', *Higher Education: The International Journal of Higher Education Research* 73, p. 281–298
13. Murphy, N 2004. Reason and Rhetoric in Religion. Eugene, OR: *Wipf and Stock*, p. 144.
14. *Seminary of the Southwest* 2019. Conversation Covenant. Available from: <<https://ssw.edu/conversation-covenant/>>. [18 February 2021].
15. Steen-Utheim, AT & Foldnes, N 2018. 'A Qualitative Investigation of Student Engagement in a Flipped Classroom', *Teaching in Higher Education* 23, p. 307–24
16. Stone, Howard W & James O. Duke 1996. How to Think Theologically. Minneapolis, MN: *Fortress Press*, p. 151-153.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.31(2-3)-8
УДК 261.6

ЗАРОДЖЕННЯ ТЕОПОЕТИКИ: СТЕНЛІ ГОППЕР І АМОС ВАЙЛДЕР

BEGINNING OF THEOPOETICS: STENLEY HOPPER AND AMOS WILDER

К. І. Трофимчук

Актуальність теми дослідження. Теопоетика розпочинається як діалог навколо проблем і викликів сучасного суспільства, а саме як віднайти слова, що досягнуть суспільство, яке відчувало кризу віри і розхитування основ людських цінностей за досвідом світових воїн й інших соціально-політичних зламів. Теопоетика – це прагнення залучити суспільство до трансформативних сенсів і віднайти нові надії, там де логіка і раціона-

Urgency of the research. *Theopoetics begins as a dialogue around the problems and challenges of modern society, namely how to find words that will reach a society that has experienced a crisis of faith and the shaking of the foundations of human values in the experience of world wars and other socio-political upheavals. Theopoetics is the desire to involve society in transformative meanings and to find new hopes where the logic and rationalist*